

DOI: 10.31359/2411-5584-2021-46-3-22
УДК 33-049.5:338.431

К. О. УТЕНКОВА

докторка економічних наук, доцентка,
професорка кафедри бухгалтерського обліку
і аудиту Харківського національного аграрного
університету ім. В. В. Докучаєва,
Україна, м. Харків
e-mail: karinautenkova@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9097-5431>

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ¹

Статтю присвячено проблемам розвитку економічної безпеки аграрного сектору України. Обґрунтовано концептуальні засади формування Стратегії розвитку економічної безпеки аграрного сектору України. Стратегія базується на прогностичних даних, що дозволяють сформулювати висновки про тенденції змін ключових показників діяльності аграрного сектору. Метою є формування дієвого механізму економічної безпеки аграрного сектору України як складової частини ефективної аграрної політики.

Ключові слова: економічна безпека, аграрна політика, аграрний сектор, стратегія розвитку, сільське господарство, загрози для економічної безпеки, паспортизація загроз.

JEL Classification: M20, M29, O13, Q10.

Постановка проблеми. Економічна безпека аграрного сектору є вагомим складником економічної безпеки держави і передбачає такий стан системи, який в умовах перманентного впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища забезпечує стабільність функціонування і прогресивний розвиток аграрного сектору, що створює умови для збереження і подальшого

¹ Роботу виконано в межах науково-дослідної теми Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва «Науково-методологічне забезпечення підприємницької, маркетингової, логістичної діяльності підприємств агропродуктового комплексу та розвитку земельних відносин на інвестиційно-інноваційних засадах» (номер державної реєстрації 0116U000001).

© Утенкова К. О., 2021. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

відтворення ресурсного потенціалу, гарантує продовольчу безпеку, сприяє розвитку сільських територій. Процеси глобалізації, що тривають, вимагають формування ефективної аграрної політики в Україні, яка здатна забезпечити надійне підґрунтя для функціонування аграрного сектору економіки, що не лише сприятиме задоволенню потреби внутрішнього ринку, а й забезпечить нашій країні провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції і продовольства.

Аграрна політика являє собою курс та систему заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, удосконалення або докорінну зміну наявних там форм власності, поліпшення умов життя й побуту його мешканців, забезпечення сировиною промисловості та ін. Аграрна політика держави є важливим складовим елементом соціально-економічної політики держави та передбачає наукове обґрунтування стратегії і тактики розвитку аграрних відносин, економічне обґрунтування шляхів розвитку села [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека аграрного сектору національної економіки є одним із пріоритетних складників економічної безпеки України, концептуальні основи формування та забезпечення якої було розкрито в період її розбудови в монографічних дослідженнях провідних вітчизняних вчених, таких як О. В. Арєф'єва (O. V. Ariafyeva) [2], В. І. Мунтіян (V. I. Muntian) [3], Г. А. Пастернак-Таранушенко (G. A. Pasternak-Taranushenko) [4], В. І. Ткачук (V. I. Tkachuk) [5], Л. С. Шевченко (L. S. Shevchenko) [6], В. Т. Шлемко (V. T. Schlemko) [7].

У сучасний період проблемам економічної безпеки держави та аграрного сектору присвячено праці О. О. Довжик (O. O. Dovzhyk) [8], В. М. Онегіної (V. M. Onegina) [9], П. Т. Саблука (P. T. Sabluk) [10], С. М. Шкарлета (S. M. Shkarlet) [11] та ін. Однак залишаються невирішеними і потребують подальшого дослідження окремі питання забезпечення економічної безпеки в аграрному секторі.

Проблеми формування ефективної аграрної політики тривалий час привертають увагу вітчизняних економістів. Більшість їх констатують, що аграрний сектор України сьогодні не має ні чіткої стратегії розвитку, ні послідовної та обґрунтованої аграрної політики.

Законодавче забезпечення державної аграрної політики в Україні є фрагментарним, неузгодженим, а іноді – суперечливим. Виробники сільськогосподарської продукції працюють в умовах високого рівня юридичної, регуляторної та політичної невизначеності [9].

Водночас для вдосконалення аграрного виробництва аграрна політика має принципове значення, оскільки необхідно прискорити стимулювання інвестицій у галузь, забезпечити повну зайнятість трудових ресурсів, стимулювати експорт, впливати на рівень та паритет цін, підтримувати стабільні доходи

товаровиробників, домогтися перерозподілу бюджетних коштів на користь агропромислового комплексу з урахуванням його реальної ролі в народно-господарському комплексі країни [8].

Провідні науковці П. Т. Саблук (P. T. Sabluk) і Ю. Я. Лузан (Yu. Ya. Luzan) зазначають, що останніми роками неузгодженість і нестабільність дії інституційних складників аграрної політики стали основною причиною значного ослаблення синергії ефективного розвитку аграрного сектору економіки, посилення суперечностей у системі економічних інтересів і між учасниками аграрного ринку, і з державою, загрозливого стану у тваринництві та в деяких інших продуктових підкомплексах. Такі тенденції не дозволяють організувати раціональне забезпечення населення продуктами харчування, призводять до втрати робочих місць, деградації сільського населення України та вимирання українських сіл. Усе це свідчить про необхідність розроблення стратегічних напрямів докорінної модернізації аграрної галузі на основі застосування системи інноваційних проєктів, раціонального використання земельних ресурсів, матеріально-технічної бази, робочої сили українського села [10].

У цьому контексті одним із першочергових завдань сьогодення є розроблення нормативного документа, що визначатиме ключові аспекти подальшого зміцнення економічної безпеки аграрного сектору і буде складником аграрної політики України.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування концептуальних засад формування стратегії розвитку економічної безпеки аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Формування аграрної політики в Україні на сучасному етапі відбувається в умовах відсутності єдиного законодавчого акта, який би вичерпно прописував цілі та завдання аграрної політики України в довгостроковій перспективі. Починаючи з 1990 р. було прийнято велику кількість нормативних актів, де визначено окрему роль сільського господарства, його суб'єктів, декларовано певні принципи розвитку тощо. Однак комплексний нормативно-правовий акт відсутній, а окремі документи містять норми, що суперечать одна одній.

Прийнята у 2007 р. Державна комплексна програма розвитку українського села до 2015 р. була першим стратегічним документом, що містив конкретні цільові показники, але поставлених цілей так і не було досягнуто [12]. У 2015 р. припинив дію Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», що призвело до втрати принципів послідовності, етапності й системності формування аграрного законодавства як основних інституційних інструментів реалізації державної аграрної політики [11]. Єдина комплексна стратегія і план дій із розвитку сільського

господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. мали декларативний характер [13].

Необхідно констатувати, що аграрну політику України можна охарактеризувати як політику «ad hoc», якій часто притаманні ситуативні й неузгоджені рішення, що слабо корелюють із загальнонаціональними і глобальними цілями та завданнями. Причиною цього є наявність неструктурованого поля суб'єктів, що визначають аграрну політику галузі, до яких належать: Кабінет Міністрів України та профільне міністерство, Верховна Рада України, Президент України, регіональна влада, а також лобістські організації (в Україні існує велика кількість аграрних організацій, які представляють інтереси своїх членів під час формування аграрної політики).

Подальше входження до світового економічного простору потребує вдосконалення аграрної політики. Передусім Україна повинна запропонувати якісну продукцію переробки, готові товари з конкурентними перевагами, а не виступати в ролі постачальника сировини. Крім того, конкурентоспроможне аграрне виробництво сільськогосподарської продукції можливе за умови взаємозв'язку і взаємозалежності будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших чинників, що впливають на його становлення [14].

Зазначимо, що провідні країни світу нагромадили цінний досвід формування аграрної політики і досягають великих успіхів в аграрній сфері. Україні доцільно використовувати цей досвід з урахуванням вітчизняних реалій.

Позитивним прикладом щодо формування аграрної політики може бути досвід країн Європейського Союзу (ЄС), що мають Спільну аграрну політику, основні положення якої зафіксовано у ст. 39 Римського договору. Утворена в 1962 р. Спільна аграрна політика ЄС (САП ЄС) являє собою партнерство між сільським господарством та суспільством, а також між Європою та її фермерами.

Метою створення Спільної аграрної політики ЄС перш за все є [15]: підтримка фермерів та підвищення продуктивності сільського господарства, забезпечення стабільного постачання доступної їжі; захист фермерів ЄС, забезпечення їхнього добробуту; допомога в боротьбі зі змінами клімату та стійке управління природними ресурсами; підтримка розвитку сільських територій ЄС; підтримка аграрної економіки за допомогою сприяння створенню робочих місць в агропродовольчій та суміжних галузях.

САП ЄС регулюється та фінансується на європейському рівні за рахунок коштів бюджету ЄС. Спільною аграрною політикою керує єдиний орган – відділ Європейської комісії з питань сільського господарства та розвитку сільських територій. Аграрна політика ЄС ґрунтується на розумінні того, що сільське господарство має певні особливості порівняно з іншими галузями,

оскільки, незважаючи на важливість виробництва продуктів харчування, дохід фермерів приблизно на 40 % нижчий порівняно з іншими галузями; сільське господарство більшою мірою залежить від погодних та кліматичних умов, ніж інші сфери; існує значний часовий розрив між витратами виробництва й отриманням доходів від реалізації продукції.

САП поєднує соціальні, економічні та екологічні підходи на шляху досягнення стійкої системи сільського господарства в ЄС. Означені вектори спрямовано на вирішення першочергових проблем, які стоять перед ЄС найближчими роками. Сприяючи вирішенню цих викликів, САП забезпечує збереження ключової ролі сільського господарства в Європі. Таким чином, європейський аграрний сектор обмежений інституційними нормами САП, яка є гарантом позитивних змін у сільському господарстві та «захисником» інтересів фермерів в умовах жорсткої ринкової конкуренції [16].

Отримані нами результати досліджень підтверджують необхідність формування єдиного підходу до управління аграрним сектором і в Україні. Розроблення Стратегії розвитку економічної безпеки аграрного сектору дозволить визначити головні вектори подальшого розвитку галузі та сформуванню ефективний механізм управління економічною безпекою аграрного сектору на мікро- і макрорівні.

В основі розроблення й упровадження науково обґрунтованих заходів державної та регіональної політики, програм соціально-економічного спрямування має бути прогноз, який дає інформацію про перспективну динаміку економічних показників. З цією метою було розраховано прогнозні величини показників, що, на нашу думку, є одними з важливих чинників економічної безпеки аграрного сектору.

Ефективним прикладним інструментом дослідження макроекономічних явищ є трендовий аналіз, який дозволяє визначити тенденції розвитку економіки протягом значного періоду та опис їх за допомогою рівнянь з однією змінною – змінною часу. Трендовий аналіз як прогнозний метод передбачає математичну формалізацію наявної тенденції часового ряду або ряду динаміки (сукупність числових значень показника за однакові проміжки часу (рівні динамічного ряду), сформована за певний період, так звана довжина динамічного ряду). Функціями тренда можуть бути: експоненційна, лінійна, логарифмічна, поліноміальна та степенева. При прогнозуванні показників – чинників економічної безпеки аграрного сектору на 2021–2024 рр. нами були побудовані всі можливі лінії, з яких вибрана для дослідження та, рівень апроксимації (R^2) якої найбільший. Результати побудови трендового прогнозу показників – чинників економічної безпеки аграрного сектору на 2021–2024 рр. подано в таблиці.

Результати побудови трендового прогнозу показників – чинників економічної безпеки аграрного сектору на 2021–2024 рр.

Показники	Рівняння тренда, рівень апроксимації, тип функції	Сценарій прогнозу	Значення за роками			
			2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7
Продуктивність праці в сільсько-господарстві, на одного зайнятого в постійних цінах 2016 р., тис. грн	$y = 58,916x + 323$ $R^2 = 0,9686$ Лінійна функція	оптимістичний	1406,0	1464,9	1523,8	1582,8
		реалістичний	1029,4	1088,9	1147,8	1206,7
		песимістичний	654,0	712,9	771,8	830,7
Продукція сільського господарства в постійних цінах 2016 р., млн грн	$y = -1435,3x^2 + 37202x + 432616$ $R^2 = 0,8872$ Поліноміальна функція	оптимістичний	810894	809342	804921	797628
		реалістичний	673676	672125	667704	660411
		песимістичний	536459	534908	530486	523194
Частка продукції тваринництва у виробництві продукції сільського господарства, %	$y = 0,05x^2 - 1,3276x + 29,347$ $R^2 = 0,8314$ Поліноміальна функція	оптимістичний	26,6	26,5	26,5	26,6
		реалістичний	20,6	20,5	20,6	20,7
		песимістичний	14,7	14,6	14,6	14,7
Поголів'я ВРХ* на кінець року, тис. гол.	$y = -171,68x + 5222,4$ $R^2 = 0,9354$ Лінійна функція	оптимістичний	4174,2	4002,6	3830,9	3659,2
		реалістичний	2818,9	2647,2	2475,5	2303,8
		песимістичний	1463,5	1291,8	1120,2	948,5
Чисельність зайнятих працівників у сільському господарстві, тис. осіб	$y = 906,18x^2 - 31550x + 833328$ $R^2 = 0,9267$ Поліноміальна функція	оптимістичний	729,0	720,1	713,0	707,7
		реалістичний	585,2	576,3	569,2	564,0
		песимістичний	441,5	432,6	425,5	420,2

Закінчення табл.

1	2	3	4	5	6	7
Енергетичні потужності, кВт на 100 га посівної площі	$y = 0,0962x^2 - 6,6643x + 242,87$ $R^2 = 0,6908$ Поліноміальна функція	оптимістичний	216	212	209	206
		реалістичний	157	154	151	148
		песимістичний	99	96	93	90

* ВРХ – велика рогата худоба.

Для забезпечення оптимістичного сценарію розвитку аграрного сектору економіки необхідно проаналізувати стан галузі в цілому і обґрунтувати ключові напрями зміцнення економічної безпеки в майбутньому.

Оптимістичний сценарій має позитивні тенденції зростання таких показників, як продуктивність праці в сільському господарстві на одного зайнятого, продукція сільського господарства в постійних цінах 2016 р., чисельність зайнятих працівників у сільському господарстві, і свідчить про можливість збільшення чисельності поголів'я ВРХ та зростання енергетичних потужностей у розрахунку на 100 га посівної площі.

Песимістичний сценарій прогнозу враховує ризики і загрози, що можуть впливати на рівень економічної безпеки [17]. У разі реалізації таких загроз прогнозується погіршення основних показників у середньостроковій перспективі порівняно з оптимістичним сценарієм.

На основі проведеного прогнозу було запропоновано комплекс заходів та рекомендації щодо подальшого розвитку економічної безпеки аграрного сектору, що є складниками стратегії, концептуальні засади якої викладено далі. Стратегія формування економічної безпеки аграрної сфери має визначити шляхи, за якими передбачено виведення економіки сільського господарства на динамічне зростання та розроблення механізму реалізації заходів щодо формування економічної безпеки аграрної сфери [18].

Базовими передумовами розроблення Стратегії розвитку економічної безпеки мають стати такі положення: статус офіційного нормативного документа; наявність часових орієнтирів виконання Стратегії; узгодженість з основними напрямами аграрної політики України; існування єдиного координатора з питань розвитку економічної безпеки аграрного сектору; наявність механізму виконання стратегії; персональна відповідальність за дотримання чи виконання стратегії; наявність системи індикаторів, що характеризують стан виконання стратегії.

Запропоновано таку структуру Стратегії розвитку економічної безпеки аграрного сектору економіки України на 2021–2025 рр.:

1. Загальні положення.

1.1. *Мета стратегії* – ефективне управління механізмом економічної безпеки аграрного сектору України як складника послідовної й обґрунтованої аграрної політики.

1.2. Завдання стратегії:

- забезпечення стабільності функціонування та прогресивного розвитку аграрного сектору;
- забезпечення захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз для економічної безпеки аграрного сектору;
- створення умов для досягнення Цілей сталого розвитку;
- формування підґрунтя для подальшої інтеграції України у світове співтовариство і виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

1.3. Принципи економічної безпеки.

Функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору повинно базуватися на таких принципах:

- законності – під час формування механізму економічної безпеки має бути використано лише дозволені законом методи, прийоми, способи;
- економічної доцільності – витрати на формування механізму економічної безпеки аграрного сектору повинні бути порівнюваними з очікуваними вигодами від його функціонування;
- безперервності – функціонування механізму економічної безпеки аграрного сектору повинно мати перманентний характер, тобто система постійно виявляє загрози і небезпеки, реагує на них, запобігає ризику виникнення нових тощо;
- координації – організація взаємодії на всіх рівнях системи економічної безпеки аграрного сектору, узгодженість дій, підпорядкованість єдиній меті і підконтрольність підсистем вищому керівництву системи;
- професіоналізму – залучення висококваліфікованих фахівців, які володіють необхідними знаннями і навичками, зокрема і передовими сучасними досягненнями у сфері забезпечення економічної безпеки;
- поєднання превентивних і реактивних заходів – система економічної безпеки аграрного сектору має бути спроможна нейтралізувати загрози чи небезпеки, що існують, а також виявити потенційні загрози та здійснити профілактику їх;
- адаптивності – спроможність механізму економічної безпеки аграрного сектору адаптуватися до змін факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, пристосовуватися до різних сценаріїв розвитку подій і реагувати на них;
- своєчасності й адекватності заходів – система економічної безпеки аграрного сектору має забезпечити своєчасне запобігання впливу негативних факторів, вживання профілактичних заходів на тих етапах, коли загрози ще

не виникло, за умови, що здійснені заходи мають бути адекватні (рівнозначні) тій загрозі чи небезпеці, що виникла або може виникнути;

– балансу економічних інтересів – система економічної безпеки аграрного сектору повинна враховувати інтереси всіх її суб'єктів, не надаючи переваги окремим із них.

1.4. Складники економічної безпеки аграрного сектору.

Для подальшого розвитку економічної безпеки аграрного сектору функціональними складниками економічної безпеки слід вважати: фінансовий, кадрово-інтелектуальний, виробничо-технологічний, політико-правовий, безпеки прийняття рішень і захищеності інформації, екологічний, інвестиційно-інноваційний, соціальний, маркетинговий, ресурсно-технічний, енергетичний, продовольчий, транспортний, зовнішньоекономічний.

1.5. Основними загрозами для економічної безпеки аграрного сектору України маємо вважати: непомірквані зміни в законодавстві; неефективний механізм державної підтримки аграрного виробництва; диспаритет цін; значний податковий тиск; втрату ринків збуту; низьку конкурентоспроможність продукції; нестабільну політичну ситуацію; відсутність належної системи захисту від потенційних зовнішніх небезпек; несприятливі погодно-кліматичні умови; корупцію; низький рівень доступності кредитних ресурсів; погіршення фінансових показників діяльності; непрофесійність керівництва підприємств аграрного сектору; низький рівень кваліфікації працівників; відтік кваліфікованих працівників; суттєво зношену і морально застарілу технічну базу; використання непрогресивних технологій виробництва, технологічне відставання; виснаження земельних угідь.

2. Напрями реалізації стратегії.

2.1. Створення належного нормативно-правового підґрунтя для реалізації пріоритетних завдань аграрної політики. Подальший розвиток регуляторної політики в аграрному секторі.

2.2. Регулювання ринку землі як основного засобу виробництва з урахуванням інтересів виробників сільськогосподарської продукції. Забезпечення достовірності Державного земельного кадастру, запровадження об'єктивного ціноутворення на ринку землі, удосконалення земельних орендних відносин.

2.3. Обмеження експансії агрохолдингів для запобігання подальшому поширенню негативних наслідків їхнього деструктивного впливу (монополізація ринку, недобросовісна конкуренція, недоотримання коштів до місцевих бюджетів, суттєві втрати доданої вартості від експорту сировини тощо).

2.4. Вихід із сировинної стадії, що характеризується низькою часткою доданої вартості і виснаженням земельних та інших природних ресурсів. Рух у напрямі створення товарів із високою доданою вартістю.

2.5. Удосконалення податкової політики в аграрному секторі для оптимізації податкового навантаження на сільгоспвиробників.

2.6. Забезпечення достатніх обсягів державної підтримки аграрного сектору, здійснення її на постійних засадах і доступних умовах. Подальше розширення напрямів державної підтримки, а також оптимізація її обсягів.

2.7. Формування фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрного сектору на інституційних засадах за допомогою створення системи земельно-іпотечного кредитування, надання пільгових кредитів, часткової компенсації вартості кредитів. Формування системи мікрокредитування дрібних сільсько-господарських виробників.

2.8. Упровадження ресурсощадних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції для підвищення конкурентоспроможності продукції і розширення ринків збуту, а також позитивного впливу довкілля та відновлення родючості ґрунтів.

2.9. Подальше поглиблення співпраці з ЄС у напрямі формування спільної аграрної політики, а також наближення законодавства України до законодавства ЄС.

2.10. Запровадження комплексного регулювання розвитку аграрної економіки та сільських територій для відновлення останніх, поліпшення умов життєзабезпечення сільських жителів. Створення сприятливих умов для підвищення престижності праці на селі, залучення молодих спеціалістів.

2.11. Створення передумов для подальшого розвитку аграрної науки й освіти, що забезпечить розроблення й упровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції, ефективну реалізацію кадрового складника безпеки, дозволить здійснювати управління економічною безпекою на науково обґрунтованих засадах.

2.12. Забезпечення подальшого розвитку органічного виробництва, що є однією з умов виконання цілі сталого розвитку «Подолання голоду, розвиток сільського господарства», а саме – завдання щодо забезпечення створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово поліпшують якість земель та ґрунтів.

2.13. Створення сприятливих умов для розвитку галузі тваринництва для забезпечення споживання продукції тваринного походження в межах науково обґрунтованих норм шляхом зростання кількості підприємств, що займаються тваринництвом, збільшення чисельності поголів'я тварин, підвищення їхньої продуктивності тощо.

2.14. Удосконалення системи ціноутворення, яка є передумовою прогресивного розвитку аграрного сектору. Забезпечення цінової рівноваги в аграрному секторі.

2.15. Розвиток експортної стратегії аграрного сектору як складника Експортної стратегії України, що має стати надійним підґрунтям для зовнішньої торгівлі продукцією сільськогосподарського виробництва.

2.16. Створення сприятливого інвестиційного клімату для виробників сільськогосподарської продукції, а також ефективне регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки.

2.17. Подальша робота в напрямі формування суб'єктів забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Популяризація створення відповідних підрозділів, служб тощо.

3. Моніторинг виконання стратегічних цілей і завдань.

Успішне виконання стратегічних цілей і завдань передбачає створення дієвого механізму моніторингу стану економічної безпеки аграрного сектору і реалізації стратегії. Моніторинг повинен стати одним із постійних елементів управління економічною безпекою. За його результатами мають бути ухвалені рішення щодо продовження виконання окреслених напрямів реалізації стратегії або необхідності їхнього коригування для досягнення належного рівня економічної безпеки аграрного сектору.

У зв'язку з надзвичайною важливістю своєчасного отримання достовірної і повної інформації про стан економічної безпеки аграрного сектору, доцільно запровадити інститут паспортизації економічної безпеки аграрних підприємств, що не лише є надійним інструментом моніторингу ефективності управління механізмом економічної безпеки, а й дає змогу узагальнити інформацію в розрізі регіону чи аграрного сектору в цілому.

Орієнтовна форма паспорта загроз для економічної безпеки була розроблена і запропонована нами в монографії [17]. Перспективним напрямом моніторингу також може стати проведення державного аудиту економічної безпеки в аграрному секторі. Такі функції повинно бути покладено на Державну аудиторську службу, що вимагає докорінної зміни системи навчання та підвищення кваліфікації державних аудиторів, упровадження у вітчизняну практику міжнародних підходів постійного професійного розвитку, збільшення ресурсів на зазначені цілі. Методика проведення аудиту економічної безпеки аграрного сектору також розроблена нами в рамках вищезазначеного дослідження [19].

Запровадження системи моніторингу економічної безпеки аграрного сектору дозволить оцінити якісні й кількісні зміни стану економічної безпеки, виявити й оцінити ключові загрози, скоригувати за необхідності напрями або окремі аспекти затвердженої стратегії, а також стане надійним підґрунтям для формування стратегічного плану розвитку економічної безпеки аграрного сектору на наступний період.

Управління механізмом реалізації стратегії неможливе без оцінювання результатів її реалізації. Таке оцінювання має бути здійснено на місцевому рівні, з подальшим узагальненням отриманої інформації на державному рівні.

Висновки. Системний підхід до управління механізмом економічної безпеки аграрного сектору дозволив у цілому запропонувати напрями його удосконалення. Насамперед ідеться про нормативно-правове та інформаційне забезпечення, а також доповнення наявного інструментарію механізму такими інструментами, як паспортизація і аудит.

Запропоновано концептуальні засади Стратегії розвитку економічної безпеки аграрного сектору України на 2021–2025 рр. та механізми її реалізації. Досягнення головної мети Стратегії передбачає формування дієвого механізму управління економічною безпекою аграрного сектору України, що має стати чинником ефективної аграрної політики.

Однією з вагомих переваг запропонованої Стратегії є складник моніторингу, оскільки значна частина стратегій, що існують, зокрема і таких, що стосуються розвитку аграрного сектору України, є суто декларативними. На нашу думку, головною умовою виконання будь-якої стратегії є наявність певних критеріїв її досягнення. Позитивним прикладом у цьому контексті можуть бути Цілі сталого розвитку до 2030 р., моніторинг виконання яких здійснюють за допомогою аналізу досягнення певних індикаторів і порівняння їх із цільовими орієнтирами [20].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрна політика. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 01.07.2021).
2. Арєф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 170 с.
3. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія. Київ: КВІЦ, 1999. 462 с.
4. Пастернак-Гаранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. Київ: Київ. екон. ін-т менеджменту, 2003. 320 с.
5. Ткачук В. І., Прокопчук О. А., Яремова М. І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. Житомир: Волинь, 2013. 276 с.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 312 с.
7. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.

8. Довжик О. О. Державна регулятивна аграрна політика в контексті світового досвіду. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 97–102.
9. Онегіна В. М., Шибасева Н. В. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 18–24.
10. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Аграрна політика та чинники її реалізації. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 6–17.
11. Шкарлет С. М. Формування стратегій розбудови економіки інформаційного типу з метою забезпечення економічної безпеки держави. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 17–28.
12. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Каб. Міністрів України від 19 верес. 2007 р. № 1158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF> (дата звернення: 01.07.2021).
13. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1978> (дата звернення: 01.07.2021).
14. Щуревич Л. М. Пріоритети аграрної політики України у контексті європейської інтеграції. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2017. Вип. 2. С. 105–122.
15. The common agricultural policy at a glance. An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en (дата звернення: 01.07.2021).
16. Зінчук Т. О. Сучасна парадигма спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 78–85.
17. Утенкова К. О. Економічна безпека аграрного сектора: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: ПромАрт, 2020. 360 с.
18. Жмуденко В. О. Економічна безпека аграрної сфери на регіональному рівні: стратегія та концептуальна модель формування. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/310/299> (дата звернення: 01.07.2021).
19. Утенкова К. О. Методологічні засади формування моделі аудиту економічної безпеки. *Облік і фінанси*. 2019. № 2. С. 144–153.
20. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 01.07.2021).

REFERENCES

1. *Ahrarna polityka*. (n.d.). [*Agricultural policy*]. Retrieved June 01, 2021, from https://en.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0 [in Ukrainian].
2. Ariefieva, O. V., & Kuzenko, T. B. (2004). *Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv* [*Economic security planning of enterprises*]. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu [in Ukrainian].
3. Muntian, V. I. (1999). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [*Economic security of Ukraine*]. Kyiv: KVITs [in Ukrainian].

4. Pasternak-Taranushenko, H. A. (2003). *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia [Economic security of the state. Support methodology]*. Kyiv: Kyivskyy ekonomichnyi instytut menedzhmentu [in Ukrainian].
5. Tkachuk, V. I., Prokopchuk, O. A., & Yaremova, M. I. (2013). *Ekonomichna bezpeka ta stiikist silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic security and sustainability of agricultural enterprises]*. Zhytomyr: Volyn [in Ukrainian].
6. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., & Makukha, S. M. (2009). *Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist ta napriamy formuvannia [Economic security of the state: essence and directions of formation]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Shlemko, V. T., & Binko, I. F. (1997). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia [Economic security of Ukraine: essence and directions of providing]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
8. Dovzhyk, O. O. (2016). Derzhavna rehuliatyvna ahrarna polityka v konteksti svitovoho dosvidu [State regulatory agricultural policy in the context of world experience]. *Ekonomika i suspilstvo – Economics and society*, 2, 97–102 [in Ukrainian].
9. Oniehina, V. M., & Shybaieva, N. V. (2016). Instytutsiina osnova ahrarnoi polityky: ukraïnski realii y dosvid SSHA ta YeS [Institutional basis of agrarian policy: Ukrainian realities and experience of the USA and the EU]. *Ekonomika APK – Economics of the AIC*, 1, 18–24 [in Ukrainian].
10. Sabluk, P. T., & Luzan, Yu. Ia. (2019). Ahrarna polityka ta chynnyky yii realizatsii [Agrarian policy and factors of its implementation]. *Ekonomika APK – Economics of the AIC*, 10, 6–17 [in Ukrainian].
11. Shkarlet, S. M. (2016). Formuvannya strategij rozbudovy ekonomiky informacijnogo typu z metoyu zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Formation of the development strategies of the information type economy in order to ensure the state's economic security]. *Ekonomika Ukrayiny – Ukraine economy*, 3, 17–28 [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukraïnskoho sela na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 veresnia 2007 r. № 1158. (2007). [On Approval of the State Target Program for the Development of the Ukrainian Village for the period by 2015. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 19, 2007]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].
13. *Yedyna kompleksna stratehiia ta plan dii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na 2015–2020 roky*. (n.d.). [The only comprehensive strategy and action plan for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015–2020]. Retrieved June 01, 2021, from <https://ips.ligazakon.net/document/NT1978> [in Ukrainian].
14. Shchurevych, L. M. (2017). Prioritytety ahrarnoi polityky Ukrainy u konteksti yevropeiskoi intehratsii [Priorities of Ukraine's agricultural policy in the context of European integration]. *Zbirnyk naukovykh prats NADU – Collection of scientific works of NADA*, 2, 105–122 [in Ukrainian].
15. European Union (n.d.). *The common agricultural policy at a glance*. Retrieved June 01, 2021, from https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en.

16. Zinchuk, T. O. (2017). Suchasna paradyhma spilnoi ahrarynoi polityky YeS yak protydia hlobalnym vyklykam ta dezintehratsii [The modern paradigm of the EU common agricultural policy as a response to global challenges and disintegration]. *Ekonomika APK – Economics of the AIC*, 10, 78–85 [in Ukrainian].
17. Utenkova, K. O. (2020). *Ekonomichna bezpeka ahrarynoho sektora: teoriia, metodolohiia, praktyka [Economic security of the agricultural sector: theory, methodology, practice]*. Kharkiv: PromArt [in Ukrainian].
18. Zhmudenko, V. O. (n.d.). *Ekonomichna bezpeka ahrarynoi sfery na rehionalnomu rivni: stratehiia ta kontseptualna model formuvannia [Economic security of the agricultural sector at the regional level: strategy and conceptual model of formation]*. Retrieved June 01, 2021, from <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/310/299> [in Ukrainian].
19. Utenkova, K. O. (2019). Metodolohichni zasady formuvannia modeli audytu ekonomichnoi bezpeky [Methodological bases of formation of model of audit of economic safety]. *Oblik i finansy – Accounting and finance*, 2, 144–153 [in Ukrainian].
20. *Sustainable Development Goals*. (n.d.). Retrieved June 01, 2021, from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/sustainable-development-goals.html>.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2021

Стаття пройшла рецензування 03.08.2021

Стаття рекомендована до опублікування 27.08.2021

К. А. УТЕНКОВА

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського учета і аудита Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, Україна, г. Харків

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА К РАЗВИТИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Статья посвящена проблемам формирования экономической безопасности аграрного сектора Украины. Обоснованы концептуальные основы формирования Стратегии развития экономической безопасности аграрного сектора Украины. Стратегия основывается на прогнозных данных, которые позволяют сформировать выводы о тенденциях изменений ключевых показателей деятельности аграрного сектора. Целью является формирование действенного механизма экономической безопасности аграрного сектора Украины как составляющей эффективной аграрной политики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, аграрная политика, аграрный сектор, стратегия развития, сельское хозяйство, угрозы для экономической безопасности, паспортизация угроз.

K. O. UTENKOVA

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Auditing, Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev, Ukraine, Kharkiv

FORMATION OF A SYSTEMATIC APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SECURITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Problem setting. Ongoing globalization processes require the formation of an effective agricultural policy in Ukraine that can provide a solid foundation for the functioning of an agricultural sector of the economy. Not only will this sector meet the needs of the domestic market but it will also provide a leading position for our country in the world market of agricultural products and food. Under these terms, the formation of a systematic approach to developing the economic security of the industry becomes relevant.

Recent research and publications analysis. Scientific papers of leading domestic scientists such as Arefieva O. V., Muntian V. I., Pasternak-Taranushenko G. A., Tkachuk V. I., Shevchenko L. S., Shlemko W. T., Shcharlet S. M., and others are devoted to problems of the economic security formation. However, some issues of economic security in the agricultural sector remain unsolved and need further examination. In these terms, one of the current prior tasks is to develop a regulatory document that will identify key aspects of further strengthening the economic security of the agricultural sector and will be part of Ukraine's agricultural policy.

Paper objective. The purpose of the article is to substantiate conceptual foundations of a strategy for the economic security development of the agricultural sector in Ukraine.

Paper main body. The article is dedicated to problems of the economic security development of Ukraine's agricultural sector. The author has substantiated a conceptual bases for the formation of the Strategy for the economic security development in Ukraine's agrarian sector grounded in forecast data. This Strategy allows to make conclusions about changes in tendencies of key indicators of the agrarian sector activity in order to form an effective mechanism for economic safety of Ukraine's agrarian sector as a component of the effective agrarian policy.

Conclusions of the research. The author has suggested the conceptual bases of the Strategy for development of economic security of Ukraine's agrarian sector for 2021–2025 and the mechanism of its implementation. Achieving the main goal of the Strategy involves forming an effective mechanism for managing the economic security of Ukraine's agricultural sector, which must become an effective factor of the agricultural policy.

Monitoring as a significant part of the existing strategies, including the ones related to development of Ukraine's agricultural sector, which are purely declarative, is one of the significant advantages of the given strategy. The presence of certain criteria for its achievement is the main condition for the strategy implementation.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the problems of economic security development of the agricultural sector of Ukraine. The conceptual bases of formation of the Strategy of development of economic security of agricultural sector of Ukraine are substantiated. The strategy is based on forecast data, which allow drawing conclusions about trends in key indicators of the agricultural sector. The aim is to form an effective mechanism of economic security of the agricultural sector of Ukraine as part of an effective agricultural policy.

Key words: economic security, agricultural policy, agricultural sector, development strategy, agriculture, threats to economic security, certification of threats.

Article details:

Received: 12 July 2021

Revised: 03 August 2021

Accepted: 27 August 2021

Рекомендоване цитування: Утенкова К. О. Формування системного підходу до розвитку економічної безпеки в аграрному секторі. *Економічна теорія та право*. 2021. № 3 (46). С. 22–38. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-46-3-22>.

Suggested Citation: Utenkova, K. O. (2021). Formuvannia systemnoho pidkходу do rozvytku ekonomichnoi bezpeky v ahrarnomu sektori [Formation of a systematic approach to the development of economic security in the agricultural sector]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3 (46), 22–38. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-46-3-22>.